

К.і.н., доцент Рощина Л.О.
Донецький національний технічний університет

Державно-церковні відносини в Україні: історія та сучасність

У зв'язку з процесами духовного відродження українського суспільства спостерігається зростання наукового інтересу до проблем релігії й церкви. Православна церква сприяє відродженню національних традицій, моралі й ментальності українського народу. Релігія й церква все активніше входить в наше життя, виникає маса нових релігійних течій і напрямів, тому окреслена проблема є актуальною для вивчення.

Довгий час наша країна була атеїстичною державою. З встановленням радянської влади церква і держава стають двома антагоністами. Декретом Ради Народних Комісарів від 23 січня 1918р. було встановлено, що церква відділяється від держави, школа від церкви. Церковні й релігійні інституції позбавлялися прав юридичної особи й володіння власністю [1, с. 21].

Якщо в роки громадянської війни вбивства священнослужителів носили неорганізований характер, то в 1920-1930-ті роки їх переслідування набуло форм організованих кампаній. Ніщивний удар по церкві було завдано на початку 1920х років, коли її звинуватили в саботажі державних постанов про вилучення церковних цінностей на користь голодуючих. Насправді церква не відмовлялася від допомоги і протестувала лише проти розграбування храмів та наруги над святинями. Прокотилася перша хвиля “показових процесів” над духівництвом. Під час цієї кампанії було засуджено значне число ієрархів, у тому числі патріарха Тихона [2, с. 140]. До 1940р. на території СРСР залишилося лише декілька десятків діючих церков. Влада Радянського Союзу змінила своє ставлення до Церкви лише тоді, коли під загрозою виявилось існування країни. В роки Великої Вітчизняної війни ряд обмежень на релігійну діяльність було знято, гоніння припинились. За короткий час відкрилося близько 10 тис. нових парафій.

На початку 1960-х років влада знов посилила тиск відносно церкви. Навіть коли хвиля переслідувань спала, число парафій продовжувало скорочуватися (з 7523 в 1966р. до 6794 в 1986р.) [3, с. 316]. Особливо сильні утиски відчула на собі православна церква. Впродовж 1957-1964 р. в Україні було закрито більше 46% храмів. Так, на Запоріжжі з 108 храмів залишилося 9, на Дніпропетровщині всього 26.

Заборона Української автокефальної церкви у міжвоєнний період і Греко-католицької церкви – в повоєнні роки, дика антирелігійна кампанія з кінця 1950х– початку 1960-х років активізували нетрадиційний вид дисидентства – релігійне. Особливо активно боролися за відновлення своїх прав греко-католики. Формально ліквідована греко-католицька церква діяла в західно-українських областях підпільно. Таким чином, за роки радянської влади церква в Україні знаходилася під контролем держави, відчувала на собі гонінням і не мала можливості вільного розвитку.

Перше “потепління” у відношенні держави до церкви сталося в період перебудови і було пов’язане із святкуванням 1000-річчя хрещення Русі. У 1987-1989рр. українські греко-католики провели ряд масових акцій, спрямованих на легалізацію і відновлення свого статусу. Вони мали характер переважно самовільного повернення храмів, що свого часу належали їм. Влітку 1988р. питання про долю УГКЦ було підняте в листі папи римського Іоана-Павла II до М.С. Горбачова, з яким на святкування 1000-річчя хрещення Русі прибув кардинал Каразолі. Проте Радянський уряд і особливо Московський патріархат чинили відчайдушний опір наданню українським греко-католикам легального статусу.

У грудні 1989р., після зустрічі М.Горбачова з папою Іоаном-Павлом II і багаточисельних масових демонстрацій та акцій, намітилися певні зрушення в легалізації церкви уніатів. У квітні 1990р. на вимогу УГКЦ Львівська міська Рада передала греко-католикам собор Святого Юра у Львові [4, с. 317]. Визнаним лідером церкви виступив Мирослав Іван кардинал Любачівський.

Логічним продовженням відродження релігійного життя стало проведення 4

червня 1990р. першого Собору Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Церква об'єднала приходи переважно західних і центральних областей республіки. Патріархом Київським і всієї України УАПЦ був проголошений Мстислав (Степан Скрипник). До цього патріарх проживав в США [5, с. 3].

Російська православна церква в особі Московської патріархії пішла на розширення прав своїх епархій в Україні. У січні 1990р. Собор Російської православної церкви вирішив, що епархія, приходи і монастирі на території Української РСР канонічно складатимуть Український екзархат Московського патріархату й офіційно називатимуться Українською православною церквою. Керівником УПЦ Московський патріархат призначив митрополита Філарета (Денисенко) [6, с. 6]. У цих умовах активізувалися також релігійні общини інших напрямів: римо-католики, євангелістські християни-баптисти, свідки Єгови, адвентисти сьомого дня тощо. В кінці 1980-х років в Україні функціонувало близько 30 різних конфесій.

Проголошення незалежності України активізувало окремі елементи Російської православної церкви в Україні, які прагнули до відділення від Московського патріархату і консолідації православ'я на автокефальних засадах. У червні 1992р. відбувся об'єднавчий Собор. Патріархом Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ-КП) був обраний Мстислав (Скрипник), а його заступником – Філарет (Денисенко) [7, с.6]. Проте об'єднання православ'я в Україні не відбулося. По-перше, об'єднавчий Собор викликав невдоволення Московського патріархату, який в результаті втрачав одну із найвпливовіших і найбагатших церков. Прихильники Московського патріархату взяли під свій контроль більшість українських парафій – понад 5 тисяч храмів. Українську православну церкву Московського патріархату (УПЦ-МП) очолив митрополит Володимир (В. Сабадан). По-друге, не визнав об'єднання проголошений патріархом УПЦ-КП 92 річний Мстислав, за яким пішла частина автокефальних парафій. Після смерті Мстислава в 1993р. розкол поглибився. Він отримав закріплення відповідним Собором УАПЦ і обранням на ньому патріархом Димитрія (В. Ярема), який до цього очолював одну з автокефальних

громад у Львові.

У свою чергу, на Соборі УПЦ-КП після смерті Мстислава на патріарший престол був обраний Володимир (Романюк) – відомий богослов, видатний український правозахисник. Його заступником став митрополит Філарет. Отже, українське православ'я виявилось розколотим на три гілки, що справило негативний вплив на міжконфесійні відносини й духовне життя в цілому. В умовах державної незалежності продовжували поширювати свій вплив Українська греко-католицька церква на чолі з Мирославом Іваном кардиналом Любачівським, що об'єднувала 2,9 тис. парафій та Римо-католицька церква - понад 600 тис. парафій [8, с.10].

Для кінця 1980-х – початку 1990-х років були характерними зростання впливу протестантства на релігійне життя республіки. Це особливо стосується євангелістських християн-баптистів, свідків Єгови, Адвентистів сьомого дня тощо. Через засоби масової інформації поширювалася місіонерська діяльність зарубіжних протестантських церков.

Таким чином, за часів СРСР церква знаходилась під контролем держави. З проголошенням незалежності України відбувається бурхливий розвиток різноманітних конфесій, що вступають в протиріччя, а з часом – у відкриті конфлікти. Православна церква, яка мала б стати консолідуючим чинником українського суспільства, виявилася розколотою на три конфесії, які перебувають у конфронтації по відношенню один до одного.

Література

1. Історія православної церкви в Україні. Збірка наукових праць / Під ред. В.Бондаренка. – К.: Наукова думка, 1992. – 98 с.
2. Кузьменко М.М. Проведення репресивної політики проти священнослужителів в умовах радянської адміністративно-ідеологічної системи в 1918 – на початку 1930-х рр. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002.– С. 138 - 143.
3. Поспеловский Д.В. Православная церковь в истории Руси, России и СССР. Учебное пособие. – М.: Республика, 1996. – 468 с.
4. История религии. Т.2. / Под ред. И.Н. Яблокова. – М.: Высшая школа, 2002.– 638 с.
5. Діяння першого Собору УАПЦ 5-6 червня 1990р. – К., 1990. – 45 с.
6. Определения Архиерейского Собора // Журнал Московской патриархии. – 1990. – №5. – С. 6-12.
7. Постанови Всеукраїнського православного Собору 25 – 26 червня 1992р. // Православний вістник. – 1992. – №8. – С. 5-10.